

ISTORINE ŠVIETĖJIŠKA KARO MOKSLŲ DRAUGIJOS VEIKLA 1923-1933

*Romas Juzefovičius Vilniaus
pedagoginis universitetas*

Mokslo žinių kaupimas, analizė ir skleidimo modernėjimas Lietuvoje iš dalies sietinas su mokslo išsitvirtinimo procesu, kuris, prasidėjęs XX a. pradžioje, toliau plėtojosi 1918-1940 m. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu Lietuvoje iš viso veikė daugiau kaip 20 mokslo draugijų ar joms artimų visuomeninių organizacijų, kurios skyrėsi organizacine struktūra, finansavimu, steigėjų bei rėmėjų ir pačių dalyvių įtaka. Šalia universalių mokslo organizacijų veikė ir profiliuotos arba profesiniu požiūriu specializuotos, mokslo žinias kaupiančios, analizuojančios ir propaguojančios visuomeninės institucijos. Tai sietina ir su karyba.

Mokslinė-techninė pažanga tarpukariu skatino ne tik kariavimo priemonių tobulėjimą, bet ir mokslo žinių kaupimo ir skleidimo tarp karininkų ir karių plėtrą. Daugelyje Europos šalių tuo metu jau veikė karo mokslų organizacijos, kurios ne tik skleidė tiesiogiai su karyba susietas mokslo žinias, bet ir formavo istorinę sąmonę. Tokia visuomeninė institucija veikė ir Nepriklausomoje Lietuvoje.

Siame straipsnyje, remiantis pirminiais šaltiniais ir skelbta medžiaga, siekiama iš bendro Karo mokslų draugijos (toliau - KMD) steigimo ir plėtros konteksto išskirti bei aptarti istorijos darbų tematiką, leidybą, istorijos žinių propagavimą periodinėje karių spaudoje bei per švietėjišką veiklą.

***

1923 m. grupės Lietuvos karininkų iniciatyva buvo parengtas KMD statuto projektas ir pateiktas vyriausybei tvirtinti. Kad kariuomenėje būtų įsteigta visuomeninė organizacija, reikėjo ypatingo aprobavimo. Vyriausybei tai padarius, 1923 m. lapkričio 26 d. Karo mokslo draugijos statutą buvo paskelbtas įsakyme kariuomenei. Steigiamos draugijos statute nurodytas esminis tikslas - „jungti karininkus, karo gydytojus, karo valdininkus, karo kapelionus ir kitus žmones, kurie karo mokslu domisi, kad jie galėtų tobulintis

karo dalykuose, žiūrint jų progreso ir bendrai platinti karo žinias Lietuvos kariuomenės ir visuomenės tarpe"¹.

Jau tais pačiais metais buvo sudaryta minėtos draugijos centro valdyba ir rengiamasi visuotiniam narių suvažiavimui. KMD centro valdyba kreipėsi į visas kariuomenės dalis, ragindama organizuoti igulose skyrius ir grupes.

Iš KMD 1923 m. korespondencijos matyti, kad steigiamoji organizacija visų pirma siekė plėsti karininkų žinias, tačiau ugdymo tikslais numatyta dirbti ir su inteligentija, mokytojais, moksleiviais².

1924 m. rugpjūčio 14 d. vykusiame pirmame draugijos atstovų suvažiavime buvo aptarti organizaciniai darbo plėtojimo klausimai: nutarta pradėti leisti karininkų laikraštį, steigiamose provincijų grupėse sistemingai organizuoti paskaitas. Šį darbą turėjo koordinuoti prie draugijos centro valdybos formuojamos sekcijos. 1925 m. jau veikė 7 tokios centro sekcijos: karo teisės, taktikos, istorijos, kariuomenės auklėjimo, karo sanitarijos, ekonomikos ir karo statistikos, bibliotekų ir karo bibliografijos³. Tokios struktūros formavimas rodo ir draugijos veiklos prioritetus. Draugijos veiklą plėtoti numatyta įtraukiant ir civilius asmenis, t.y. atskirų sričių specialistus, mokslininkus, pedagogus.

1927 m. kovo 5 d. papildytame ir patvirtintame KMD statute itin akcentuoti siekiai plėtoti karo mokslus, į šį procesą įtraukiant ne tik Lietuvos kariuomenės karininkus ir valdininkus, bet ir civilius asmenis, kurie nori prie to prisidėti, skleisti karo mokslų žinias tiek kariuomenėje, tiek ir visuomenėje. Nurodytos darbo formos: paskaitos, pranešimai, moksliniai pasitarimai, diskusijos draugijos narių ar visuomenės renginiuose.

Papildytame Statute numatyta rinkti Lietuvos karo istorijos ir geografijos duomenis (apie kautynių vietas, karių kapus ir kt.), padėti autoriams parengti spaudai ir išleisti karo mokslo leidinius⁴.

Šie darbai iš esmės buvo pradėti įkūrus draugiją. Jiems koordinuoti buvo formuojamas specialus padalinys. 1924 m. vasario 28 d. KMD cen-

---

¹ Karo mokslų draugijos (toliau KMD) statutas (1923) // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA). F. 889. Ap. 1. B. 7. L. 18

² KMD bibliotekų ir karo bibliografijos sekcijos raštai // Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyrius (toliau LMAB RS). F. 75-199. L. 5-9.

³ KMD centro sekcijų sąrašas (1925.10.15) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 3. L. 208.

⁴ KMD statutas (1927) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 2. L. 1-2.

tro valdyba nutarė įsteigti istorijos sekciją. Jos organizatorius buvo majoras P. Ruseckas, kuris kreipėsi į kelis istorijos specialistus, kviesdamas juos prisidėti prie sekcijos organizavimo reikalų⁵.

1924 m. kovo 31 d. KMD istorijos sekcijos organizaciniame susirinkime, be steigėjų karininkų, dalyvavo ir mokslo visuomenei gerai žinomi tyrėjai bei mokslo propaguotojai: Augustinas Janulaitis, Mykolas ir Vaclovas Biržiškos. Susirinkime ne tik abstrakčiai aptartas karininkų domėjimasis istorija, bet ir apibrėžtas konkretus artimiausios veiklos prioritetas - istorinės medžiagos apie Lietuvos nepriklausomybės kovas XX a. rinkimas.

Kalbėdamas apie sekcijos darbo perspektyvą, V. Biržiška pažymėjo, jog sėkmingas darbas karo istorijos srityje galimas tik gerai susipažinus su visa istorija apskritai, žinant istorijos tyrimų metodus. A. Janulaičio teigimu, istorijos sekcija turėtų skleisti bendrąsias istorijos mokslo žinias, rengti karo istorijos studijų ir medžiagos rinkimo programas, teikti mokslinę informaciją ir rekomendacijas provincijos grupėms. Diskusijų metu karininkai pripažino, kad šį darbą būtina organizuoti bendradarbiaujant su profesionaliais istorikais. Formuojamos sekcijos pirmininku buvo išrinktas profesorius A. Janulaitis, sekretoriumi - karininkas P. Ruseckas⁶.

Beje, teisininkas ir istorikas Augustinas Janulaitis iš dalies jau buvo susijęs su krašto apsaugos specialistų mokymo sistema. Jis Lietuvos istoriją dėstė ne tik Vytauto Didžiojo universitete bei Žemės ūkio akademijoje Dotnuvoje, bet ir Aukštuosiuose karininkų kursuose, surinko daug duomenų ir paskelbė darbus apie 1863-1864 m. sukilimą Lietuvoje, tesės istorijos ir kitais klausimais, kurie buvo aktualūs ir Lietuvos karininkų, ir karių švietimui⁷.

Įsteigtoje KMD Istorijos sekcijoje numatyta: rinkti Lietuvos istorijos medžiagą, ją analizuoti, skelbti ir skleisti istorijos žinias tarp karių ir visuomenėje; skaityti paskaitas, organizuoti pažintines ekskursijas, rengti spaudai istorijos darbus⁸.

Istorijos sekcijos valdybos posėdžiuose darbai buvo konkretinami. Sakykim, A. Janulaitis įsipareigojo parengti Lietuvos istorijos studijų ir me-

⁵ Raštas KMD Centro valdybai (1924.08.13) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 87.

⁶ KMD istorijos sekcijos susirinkimo protokolas (1924.04.31) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 92.

⁷ Andriulis V. Augustinas Janulaitis. Biibliografija. Vilnius, 1972. P. 13-14.

⁸ KMD istorijos sekcijos valdybos posėdžio protokolas (1924.04.10) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 89-90.

džiagos rinkimo programą. Taip pat siūlyta dirbant tyrimų darbą konsultuoti su archeologu K. Jablonskiu, o renkant duomenis apie karo veiksmų dalyvius, bendradarbiauti su provincijos inteligentija, ypač mokytojais. Numatyta kreiptis į 1863-1864 m. sukilimo dalyvius ir pradėti fiksuoti jų atsiminimus⁹.

Pažymėtina Petro Tarasenkos veikla Istorijos sekcijoje. Karininkų spaudoje paskelbtų jo straipsnių serijoje „Rinkime medžiagą Lietuvos karo istorijai“ akcentuota, kad „Lietuvos karo istoriją kūrė kariai ir jie patys privalo ją parašyti“. Kartu autorius konstatuoja ir nepakankamą ne tik karių, bet ir karininkų istorijos žinių lygį. E. Tarasenkos straipsniuose raginama organizuoti tiek sistemingas istorijos studijas, tiek ir medžiagos rinkimą. Nurodyti ir tirtini paminklai: 1) piliakalniai; 2) pylimai, grioviai, seni keliai, brastos; 3) laidojimo vietos; 4) alkavietės; 5) pirmąsios kultūros sodybos; 6) senovės padargai ir pinigai; 7) istorinės vietos. Tai rodo, kad autorius siekė organizuoti ir archeologinius kovinės praeities tyrimus. Jis pateikia žinių apie kai kuriuos piliakalnius, jų gynybines funkcijas¹⁰.

KMD Istorijos sekcija tuo metu visų pirma siekė pradėti kaupti ir sisteminti atskirų kariuomenės dalių istorinę medžiagą. 1926 m. sausio mėnesio sekcijos posėdyje akcentuota, kad tą darbą turėtų inicijuoti dalių vadai ir pavesti jį tinkamiems karininkams. Siame posėdyje buvo aptarti ir pateikti metodiniai tokio darbo nurodymai, taip pat išskirtos 3 darbo fazės: pasirengimas darbui, medžiagos rinkimas bei sisteminimas ir istorijos rašymas. Esminį tyrėjų dėmesį siūlyta skirti savanorių telkimo 1918 m., karo su bolševikais, kovos su bermontininkais bei karo su lenkais temoms. Karininkams rekomenduota surinkti ir analizuoti medžiagą apie savo karinių dalių žygių eigą, kautynes, pateikti schemas, karinio personalo sudėtį, apibūdinti vadus ir pasižymėjusius karininkus. Be to, rekomenduota rengiamuose tekstuose tiksliai nurodyti naudotus šaltinius (įsakymus ir kt.)¹¹.

KMD Istorijos sekcijos posėdžiuose ne kartą kalbėta apie karininkų telkimą karo istorijos srities darbui, rinkti medžiagą, rašyti atsiminimus, rengti spaudai monografijas, skaityti paskaitas¹².

---

9 KMD istorijos sekcijos valdybos posėdžio protokolas (1924.09.15) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 101.

10 Tarasena P. Rinkime medžiagą Lietuvos karo istorijai // Kardas. 1926. Nr. 17. P. 265-26; Ten pat. Nr. 19. P. 302-303.

11 Nurodymai dėl dalių istorijos (1926) // LSVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 35-40.

Kaip jau minėjau, sekcijos narių darbų problematika nesiribojo vien XX a. karo istorijos klausimais. Petras Tarasienka siūlė istorijos sekcijos darbus derinti su Valstybės archeologijos komisijos darbais ir pradėti tirti piliakalnių. Jis siūlė taip pat taikyti latvių patirtį ir pasitelkti karininkus topografus piliakalniams matuoti. Tai buvo siejama su lietuvių gynybos sistemos raidos tyrimų organizavimu¹³.

Kai kuriuos žinių apie Lietuvos praeitį kaupimo ir propagavimo darbus buvo siekiama atlikti ir kitų KMD sekcijų įėjimais. 1923 m. lapkričio 4 d. pradėjusios veiklą Karo teisės sekcijos steigiamajame susirinkime buvo numatyta pradėti bendrosios ir karo teisės istorijos tyrimus¹⁴. Karo teisės istorijos temos analizuotos minėtos sekcijos posėdžiuose, tačiau šis darbas nebuvo išplėtotas. Sekcijos narių nuomone, darbą organizuoti trukdė narių išsisklaidymas, kariuomenės teisės institucijų etatų mažinimas ir tiesioginių praktinių darbų gausa¹⁵.

Iš dalies istorijos srityje buvo dirbama Aleksandro Ružancovo iniciatyva 1923 m. spalio mėnesį organizuotoje KMD Bibliotekų ir bibliografijos sekcijoje. Karinio švietimo tikslais buvo ne tik renkama ir publikuojama karo istorijos bibliografija, bet ir pradėta kaupti karo archyvą, rinkti karo eksponatus. 1927 m. ši sekcija pavadinta KMD Bibliotekų, archyvų ir muziejų sekcija¹⁶.

Svarbi draugijos veiklos dalis buvo leidybos organizavimas. Tai ne kartą svarstyta draugijos vadovybės bei Istorijos sekcijos valdybos posėdžiuose. Akcentuota svarba rengti spaudai Lietuvos karo istorijos vadovėlių, skelbti straipsnius¹⁷. Publikavimo poreikis iš dalies galėjo patenkinti draugijos periodinis leidinys. 1924 m. pabaigoje KMD buvo rengiama periodinio leidinio karininkams „Kardas“ programa, formuojama redakcinė kolegija¹⁸. Nuo 1925 m. draugijos pradėtas leisti „Kardas“ vadintas Lietuvos karininkų laikraščiu, tačiau savo formatu, iliustracijomis, įrišimu, o svarbiausia

---

¹³ KMD istorijos sekcijos posėdžio protokolas (1926.10.29) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 8.

¹⁴ KMD istorijos sekcijos posėdžio protokolas (1926.09.18) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 17.

¹⁵ KMD karo teisės sekcijos susirinkimo protokolas (1923.11.04) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 25. L. 9.

¹⁶ Raštas KMD Centro valdybai (1927.11.21) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 25. L. 107.

¹⁷ KMD bibliotekų ir karo bibliografijos sekcijos raštai // LMAB RS. F. 75-199. L. 5-9.

¹⁸ KMD Istorijos sekcijos valdybos posėdžio protokolas (1924.09.05) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 86.

turiniu buvęs labiau panašus į specializuotą karininkų švietimo žurnalą, kurio daugelyje publikacijų pabrėžta mokslo naujovių, švietėjiško darbo kariuomenėje svarba.

Periodiniame leidinyje pradėta skelbti ir publikacijas istorijos temomis, aptarta istorinės medžiagos kaupimo specifika. 1925 m. „Karde“ išspausdintame A. Janulaičio straipsnyje „Lietuvos istorijos programa ir raštija“, skirtame norintiems studijuoti istoriją ar rinkti istorinę medžiagą, aptariama istorijos mokslo specifika, pateikiama metodinių patarimų, temų, taip pat nurodyti kai kurie skelbti darbai Lietuvos istorijos klausimais¹⁹. Lietuvos istorijos studijų programą sudarė 6 dalys: „Pirmykštė gadynė“, „Patriarchinė monarchija“, „Ponų viešpatavimo gadynė“, „Bajorų gadynė“, „Rusų biurokratijos laikas“, „Lietuvos Respublika“. A. Janulaičio rekomendacijos darė įtaką tolesniems karo istorijos darbams, skatino pažinti platesnį istorinį kontekstą.

KMD Istorijos sekcijos valdyba rekomendavo iš pradžių parengti spaudai bendresnio turinio straipsnių Lietuvos istorijos problematika, taip pat pradėti specifinių karo istorijos temų studijas ir kaupti medžiagą.

„Karde“ pradėta spausdinti nemažai populiarių straipsnių, kurie dar nebuvo paremti kaupiama karo istorijos medžiaga, o daugiau skirti kariams šviesti, istorinei sąmonei formuoti²⁰. Minėto periodinio leidinio publikacijose nemažai dėmesio skirta Lietuvos ir Lenkijos santykių istorijai, lenkų okupuoto Vilniaus krašto problemai²¹. Net ir labiau specializuotuose, praeities karo veiksmų taktiką ar ginkluotę aprašančiuose straipsniuose neretai pateiktas apy bendris istorinis fonas.

Pažymėtina P. Tarasenkos straipsnių pažintinė ir ugdomoji funkcija. Pritartina Daivos Steponavičienės nuomonei, kad karinėje periodikoje skelbtuose straipsniuose P. Tarasenka daugiausia dėmesio skyrė karių dvasios stiprinimui, aprašė priesaikas dievams, narsą, drąsą, ištvermę, tai, kas lėmė lietuvių kovų su kryžiuočiais ir kalavijuočiais sėkmę²².

Savo darbuose P. Tarasenka rėmėsi tiek rašytiniais šaltiniais, tiek savo archeologijos žiniomis.

¹⁸ Navakas. Karo mokslų draugija // Mūsų žinynas. 1929. T. 15. Nr. 45. P. 624-625.

¹⁹ Janulaitis A. Lietuvos istorijos programa ir raštija // Kardas. 1925. Nr. 19. P. 7—9.

²⁰ Kuzmickis Z. Trakų pilis ir jos valdovai // Kardas. 1930. Nr. 10. P. 147-155; Kuzmickis Z. Lietuvių religija // Kardas. 1931. Nr. 3. P. 35-41.

²¹ Balčiūnas J.M. Lietuva ir Lenkija unijų šviesoje // Kardas. 1930. Nr. 11. P. 164-171; Kuzmickis Z. Ir kas mus riša su Vilniumi // Kardas. 1930. Nr. 2. P. 20-28.

Kaip jau minėjau, KMD inicijavo karo dalių istorijos rašymą. Tai rėmė ir Lietuvos krašto apsaugos vadovybė. „Karde“ pradėta publikuoti surinkta medžiaga. Iš skelbiamų tekstų matyti, kad publikacijose panaudoti karių atsiminimai, tačiau kiti šaltiniai dažniausiai nenurodomi. Straipsniuose akcentuojama karo istorijos kūrimo metodinių rekomendacijų stoka²³. Tai, matyt, viena iš priežasčių, kodėl „Kardo“ laikraštyje karo dalių istorijos tyrimų problematika nebuvo išplėtotą. Daug gausiau buvo skelbiami karių atsiminimai. Nepriklausomybės dešimtmečio proga leidinyje paskelbta nemažai straipsnių apie nepriklausomybės kovas, tarptautinę padėtį. Pradėta rašyti ir Baltijos jūros regiono šalių karo istorijos klausimais²⁴.

„Kardo“ skyrelyje „Raštų apžvalga“ buvo sistemingai publikuojama trumpa informacija apie naują užsienio ir Lietuvos karo mokslų literatūrą. Čia pristatyta nemažai rusų karo leidinių, prancūzų, vokiečių bei anglų kalbomis skelbtų publikacijų vertimų. Buvo nemažai informacijos apie leidinius Pirmojo pasaulinio karo ir kitais istorijos klausimais.

„Kardas“ iš esmės tapo sistemingu istorijos žinių skleidimo tarp karių ir karių istorinės sąmonės formavimo šaltiniu. Platesnėje visuomenėje šis leidinys nebuvo populiarus, nors to buvo siekta.

Karo istorijos klausimais buvo rašoma ir kituose Lietuvos kariams skirtuose periodiniuose leidiniuose - „Karyje“, „Trimate“. 1925-1940 m. Kaune buvo leidžiamas kariuomenės štabo karybos istorijos tęstinis leidinys „Karo archyvas“, kuriame buvo skelbiama tyrimų medžiaga, atsiminimai, dokumentai. Tačiau Lietuvoje nebuvo specialaus karo istorijos tyrimų ir leidybos koordinavimo centro, nors apie tai buvo kalbėta ir rašyta²⁵. Tokiu centru netapo ir KMD Istorijos sekcija, bet ji vis dėlto pajėgė parengti periodinei spaudai ne tik nedidelės apimties publikacijas, bet ir didesnius leidinius, tarpininkauti dėl jų išleidimo bei platinimo.

Anot D. Steponavičienės, „nekariškas karininkas“²⁶ P Tarasenka, remiamas Vyriausiojo štabo Karo mokslo skyriaus, jau 1925 m. išleido knygelę „Lietuvių kovos dėl nepriklausomybės“, kurioje glaustai apžvelgiama Lie-

---

²² Steponavičienė D. Petras Tarasenka. Vilnius, 1996. P. 19.

²³ Biržys P. Pirmas pėstininkų pulkas bolševikų fronte //Kardas. 1927. Nr. 1. P. 6/01; Biržys P Rinki me kariuomenės istorijai medžiaga //Kardas. 1926. Nr. 26. P. 411 ir kt.

²⁴ Raštikis St. Estų kariuomenės formavimas ir pirmieji jos žygiai //Kardas. 1928. Nr. 12. P. 168-169 ir kt.

²⁵ Kauno komendantūros monografijos pasirodymo proga // Kardas. 1931. Nr. 3. P 34-35.

tuvos karų istorija, o kariai raginami pažinti savo krašto praeitį. Tais pačiais metais išleista to paties autoriaus knyga „Gimtoji senovė“, o 1927 m. - „Priešistorinė Lietuva“. Tai - istorijos pažinimo vadovai. Pastarojo leidinio įvade nurodoma, kad „skirdamas šį savo darbą daugiausiai mūsų mokykloms“, autorius norėjo, jog jis taptų ne tik vadovėliu, bet ir ilgo ir sistemingo darbo vadovu tiek mokytojui, tiek mokiniams, padedančiu tirti savo apylinkės ir viso krašto praeitį²⁷. „Priešistorinėje Lietuvoje“ autorius ne tik aptaria Lietuvos istorijos studijų ir tyrimo svarbą, pateikia esminius faktinius duomenis apie senuosius Lietuvos gyventojus, bet ir nurodo mokykloje taikytinas krašto praeities pažinimo priemones ir šaltinius: literatūrą, ekskursijas, mokyklų istorijos muziejus, istorijos žurnalus, rankdarbius, piešimą, braižymą, fotografavimą, mokyklų teatrus, moksleivių „praeities tyrėjų“ draugijas.

Knygoje aptarti ne tik kai kurie istorijos didaktikos aspektai, bet ir apskritai istorijos žinių kaupimo svarba visuomenei. Minėti leidiniai buvo pristatyti Karo mokslų draugijos spaudoje ir renginiuose, kur pažymėta ir karininkijos visuomeninio darbo svarba.

1928 m. KMD nariai parengė spaudai ir išleido straipsnių rinkinį „Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai“, kur pateikti duomenys apie lietuvių kariavimo būdus, kariuomenės organizaciją, ginklus ir kitas priemones nuo seniausių laikų iki XIV amžiaus. Leidinyje chronologine tvarka pateikti iš įvairių šaltinių surinkti karo istorijos faktai, kurie nėra komentuojami ar apibendrinami. Tekstuose nurodyti šaltiniai, iš kurių imta medžiaga. Leidinio sudarytojai nurodo, kad ryžosi publikuoti tiek istorinės medžiagos, kiek sugebėjo surinkti, numatydami ir ją papildyti bei toliau tvarkyti²⁸. Pateikti faktai rodo senovės lietuvių karių sugebėjimą ne tik ginti Lietuvos sienas, bet ir organizuoti puolamuosius veiksmus.

Istorijos žinios skleistos ne tik KMD spaudoje. Jau pirmaisiais organizacijos veiklos metais buvo akcentuojama paskaitinio darbo visuomenėje prasmė. Planuojamų paskaitų temų sąrašė dalis paskaitų buvo Lietuvos istorijos klausimais: Lietuvos nepriklausomybės karai, švedų karai Lietuvoje, 1830-1831 m. sukilimas, Napoleono karas Lietuvoje²⁹.

---

²⁶ Steponavičienė D. Petras Tarasenka. Vilnius, 1926. P. 14.

²⁷ Tarasenka P. Priešistorinė Lietuva. Vadovas krašto praeities tyrimo darbams. Kaunas, 1927. P. 3.

²⁸ Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai. Kaunas, 1928. P. 6.

Paskaitinis darbas nesiribojo vien karo istorijos problematika, buvo skaitomi ir apžvalginiai, plataus istorinio konteksto pranešimai. Sakykim, 1926 m. Karininkų ramovėje buvo numatytas viešas P. Tarasenos pranešimas „Senovės lietuvių šventyklos kalbotyros ir archeologijos švietimoje“, prof. A. Janulaičio „Senoji ir naujoji Lietuva“³⁰.

1928 m. metiniame draugijos suvažiavime akcentuotas siekis labiau populiarinti karo mokslus ne tik tarp karių, bet ir platesnei visuomenei. Paskaitas tais pat metais pradėjo skaityti 55 karininkai. 1928 m. mokyklose buvo skaitytos 157 paskaitos, visuomenei - 12, kariams - 146, karininkams - 75, per radiją transliuotos - 4³¹. Bendradarbiaudama su krašto apsaugos ir kitų valstybinių institucijų vadovybėmis, KMD siekė itin plėsti švietėjišką veiklą tarp Lietuvos jaunimo.

1929 m. buvo parengtos karo mokslų sklaidos visuomenėje taisyklės, kur akcentuotas jaunimo švietimas. Siame dokumente rašoma, kad kiekviena dalis, įgula ar karo komendantūra turi savo veikimo rajoną, kuriame globojamos visos aukštesniosios bei aukštosios mokyklos, visuomeninės organizacijos, valstybinės ir privačios mokyklos. Į karinio mokyimo akiratį įtrauktos ir tautinių mažumų mokyklos: žydų, lenkų, vokiečių.

KMD grupės vietose turėjo tarpininkauti organizuojant paskaitinį darbą valstybinėse ir visuomeninėse jaunimo institucijose. Paskaitų tematika apėmė karo istorijos, kariuomenės atgimimo XX a. klausimus³².

Pradėta tartis su Švietimo ministerija dėl paskaitų organizavimo mokyklose. Numatyta parengti specialų karo istorijos paskaitų moksleiviams planą, tartis su lektorais kariuomenėje³³.

Karo mokslų draugijos iniciatyva nuo 1929 m. balandžio mėnesio aukštesniosiose, vidurinėse ir amatų mokyklose, mokytojų seminarijose pradėtas karinis jaunimo rengimas. Tokias paskaitas ir pamokas vedė karininkai KMD nariai, taip pat kviestiniai specialistai (išviso tuo metu draugijoje buvo apie 200 narių)³⁴.

---

²⁹ KMD 1926 m. aplinkraštis // LMAB RS. F. 75.199. L. 34-36.

³⁰ KMD istorijos sekcijos paskaitų turinys // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 22. L. 20-26.

³¹ Karo mokslų draugijos gyvenimas // Kardas. 1929. Nr. 2. P. 26.

³² Karo mokslų platinimo visuomenės tarpe taisyklės // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 5. L. 16-19.

³³ KMD Centro valdybos posėdžio protokolai (1928.02.02 ir 09) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 12. L. 118-119.

1929 m. parengtoje „Karo žinių dėstymo programoje“ numatytos mokyklose, gimnazijose dėstyti karo istorijos temos, pateiktos paskaitinio darbo visuomenėje didaktinės rekomendacijos. Žinias rekomenduota perteikti pagal istorijos epochų kontekstą, išskiriant esminius aspektus: kariavimo būtinybę, karo pajėgas, ginklus ir jų tobulinimą, kautynių taktiką ir kt.³⁵

Pažymėtina, kad KMD Istorijos sekcijos švietėjiškos veiklos lyderiai Agustinas Janulaitis, Petras Tarasenko ir kai kurie kiti šio darbo talkininkai mokslininkai tapo ir 1929 m. gegužės 18 d. pradėjusios veiklą Lietuvos istorijos draugijos steigėjais³⁶. Švietėjišką darbą mokyklose iš pradžių pavyko plėsti net ir mažėjančiomis lektorių jėgomis: 1928-1929 mokslo metais mokymo įstaigose 1678 paskaitas skaitė 133 karininkai, o 1929-1930 m. - 3401 paskaitą 69 karininkai³⁷.

Skaitant paskatas nesiribota vien faktų dėstymu. 1929 m. pradžioje draugija parengė „Tautinio ir karinio jaunuomenės auklėjimo programą“, kurią sudarė pilietinio, patriotinio, tautinio moksleivių ugdymo daly. Patriotiškumas ugdytas atskleidžiant istorinių asmenybių veiklą, kovų su priešais esmę³⁸.

Kaip rodo KMD parengtų programų nuostatos, karo istoriją visoje karybos dėstymo sistemoje siekta panaudoti jaunimo istorinei sąmonei formuoti, platesniam ugdymo darbui.

KMD spaudoje buvo konstatuota, kad pirmaisiais draugijos veiklos metais skyriuose ir grupėse buvo jaučiama tam tikra apatija, nedidėjo organizacijos narių skaičius, tačiau nauja švietėjiško darbo tarp jaunimo tendencija sužadino draugijos veiklą. Tik ne visi planuoti darbai buvo atlikti. Kaip rašė tuo metu pačių karininkų spauda, karininkija nebuvo pakankamai veikli ir iniciatyvi, tenkindavosi tik nurodymais ir įsakymais³⁹.

Iš KMD vadovybės korespondencijos ir kitų šaltinių akivaizdu, kad lėšų stoka itin riboja karių iniciatyvą ir apskritai visos organizacijos veik-

---

³⁴Raportas Vyriausiojo štabo viršininkui (1929.09.19) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 5. L. 1.

³⁵Karo žinių programa // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 10. L. 64.

³⁶Lietuvos istorijos draugijos steigėjų posėdžio protokolas (1929.05.18) // LMAB RS. F. 267-2815. L. 1.

³⁷Raportas krašto apsaugos ministrui // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 10. L. 19.

³⁸Tautinio ir karinio jaunuomenės auklėjimo programa // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 10. L. 53-54.

lą. Surenkamų iš draugijos narių lėšų ir vienkartinių rėmimo įplaukų nepakako net kukliai veiklai funkcionuoti, nekalbant jau apie jos plėtrą. Krašto apsaugos ministerija ir kitos valstybinės institucijos skirdavo vienkartinės pašalpas draugijos spaudai ar paskaitiniam darbui organizuoti⁴⁰, tačiau to nepakako sistemingą švietėjišką darbą dirbti siekiančiai organizacijai. Sutelkti platesnę visuomenės paramą šiai veiklai draugijos organizatoriai nesugebėjo.

Dėl silpnos KMD ir Švietimo ministerijos sąveikos jaunimo karinio rengimo darbas buvo perduotas Vyriausiajam kariuomenės štabui, kuris ėmė koordinuoti šią veiklą⁴¹. Draugija dėl lėšų stokos numatė jungtis su kita organizacija - Karininkų ramovė⁴². 1933 m. vasario 14 d. KMD Centro valdybos posėdyje buvo nutarta patvirtinti Karo mokslo draugijos ir Karininkų ramovės sujungimo akto projektą ir Karininkų ramovės suvažiavime pateikti Karo mokslo propagavimo visuomenėje rezoliuciją, kuri numatė tam tikrą atliktų darbų tęstinumą⁴³. Iš esmės KMD ir jos padalinių veikla buvo nutraukta, o sukaupta mokslinė medžiaga, knygos ir kitas turtas perduotas kitoms kariuomenės institucijoms⁴⁴.

---

³⁹Navakas. Karo mokslų draugija // Mūsų žinynas. 1928. T. 15. Nr. 45. P. 624-628.

⁴⁰Krašto apsaugos ministerijos raštas KMD pirmininkui (1927.09.24) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 1. L. 49.

⁴¹KMD Centro valdybos raštai // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 10. L. 8-14.

⁴²Raportas krašto apsaugos ministrui // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 10. L. 19.

⁴³KMD Centro valdybos posėdžio protokolas (1933.02.14) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 11. L. 47.

⁴⁴Raportas krašto apsaugos ministrui (1938.08.18) // LCVA. F. 889. Ap. 1. B. 25. L. 220.

Išvados

1923-1933 m. veikusios Karo mokslų draugijos istorijos darbų tematika visų pirma sietina su šios organizacijos Istorijos sekcijos veiklos tendencijomis, sekcijai priklausiusių karininkų ir civilių mokslininkų interesais. Daugiausia dėmesio skirta Lietuvos karo istorijos, iš dalies XX a. nepriklausomybės kovų medžiagai kaupti ir šioms žinioms propaguoti. Karo istorijos problematiką siekta sieti su bendru Lietuvos istorijos kontekstu.

Draugija padėjo E Tarasenkai ir kitiems autoriams išleisti keletą leidinių, kurie tapo istorijos pažinimo vadovais ne tik kariams, bet ir moksleiviams, naudingais mokytojų, kraštotyrininkų darbo pagalbininkais.

Draugijos laikraščio karininkams „Kardas“ leidėjai sudarė sąlygas sistemingai skelbti mažesnės apimties straipsnius, atsiminimus, šaltinius istorijos klausimais, skleisti mokslines rekomendacijas karo istorijos tyrėjams, teikti informaciją apie naują literatūrą. Dauguma draugijos periodinio leidinio straipsnių istorine tematika veikė karių istorinės sąmonės formavimą, tačiau leidinys netapo populiarus.

Draugijos švietėjiška veikla visuomenėje - tai daugiausia paskaitų organizavimas. Tačiau neapsiribota vien karo istorijos problematika, buvo skaitomi ir apžvalginiai, platesnį istorinį bei istoriografinį turinį apimančios pranešimai. Itin siekta plėsti švietėjišką veiklą Lietuvos mokyklose, buvo parengtos jaunimo karinio mokymo ir ugdymo programos, kuriose akcentuota istorijos pažinimo reikšmė.

Sėkmingai įvykdyti daugelį draugijos numatytų mokslinių ir švietėjiškų darbų trukdė lėšų, taip pat pačių karininkų patirties ir aktyvumo stoka, įvairių institucijų darbo koordinavimo sunkumai.

Résumé

*Activité éducative historique du cercle des sciences militaires, Romas
Juzefovicius*

(Université pédagogique de Vilnius)

La thématique des travaux historiques de l'association des sciences militaires ayant fonctionné de 1923 à 1933 cherche tout d'abord à rassembler des documents concernant les combats d'indépendance et à diffuser des connaissances. Le but de la problématique de l'histoire militaire est de la rattacher au contexte plus général de l'histoire lituanienne.

L'association a aidé E Tarasenko ainsi que d'autres auteurs à éditer quelques publications, devenues des manuels d'introduction à l'histoire, non pas uniquement à l'intention des soldats mais aussi des écoliers, devenues des aides précieuses pour les professeurs et les ethnographes.

Les éditeurs de la revue « Kardas » de l'association destinés aux officiers ont systématiquement cherché à publier des petits articles, des souvenirs, des sources historiques, diffuser des recommandations pour les historiens de l'histoire militaire, donner des informations bibliographiques. La majorité des articles de la revue de l'association sur les thèmes historiques dépendait des différentes tendances, des intérêts scientifiques civils et des officiers qui y participaient. Un grand intérêt était accordé à l'histoire militaire de la Lituanie et en partie à la formation de la conscience historique civile du XXe siècle. Cependant la revue ne devint pas populaire.

L'action éducative de l'association dans la société consistait pratiquement à organiser des conférences. Elles ne se limitaient pas uniquement à la problématique de l'histoire militaire et proposaient des thèmes plus larges concernant l'histoire et l'historiographie. Un des buts les plus importants était de développer l'action éducative dans les écoles lituanienes. Des programmes d'éducation et de formation militaire de la jeunesse étaient organisés, dans lesquels l'importance de l'aspect historique était accentué.

Le manque de moyens, le manque d'engagement et d'expérience des soldats eux-mêmes et les difficultés de coordinations des travaux des différentes institutions furent un frein pour mettre en œuvre une grande partie des actions éducatives et scientifiques de l'association.

Abstract

Propagation of Historical Knowledge at the Society of Military Science in 1923-1933 The article deals, on the basis of archival sources and published materials, with the investigations in history, the specifics of publishing and educational activities of the public military organization active in 1923-1933.

Historical topics considered by the Society of Military Science are related, first of all, to the trends of activity of the history section of the Society, to the scientific interests of its military and civilian participants. At that time, the attention was focussed on Lithuanian military history, partly, on the accumulation of materials on the independence struggle of the 20th c. and on the dissemination of the information. An attempt was made to relate the problems of military history to the general history of Lithuania, its historical background.

During the period under study, the Society assisted E Tarasenko and other authors in their preparation of some editions serving as history manuals not only for the servicemen but also for schoolchildren, and as useful educational aids for the teachers of ethnoculture.

Publication of the Society newspaper "Kardas" addressed at the military, provided an opportunity to publicize short articles, memoirs, historical sources, to offer scientific recommendations for the analysts of military history, to supply information on new foreign and Lithuanian literature. The majority of the articles on history published in the periodical of the Society conditioned the formation of historical consciousness; however, the edition did not gain popularity among the public at large.

Educational aspirations of the Society were usually expressed through the organization of lectures which were not restricted to the subjects of military history, but usually covered the topics more general in character.

Propagation of the work within the public was hindered by the lack of resources and also by the insufficient experience and activity on the part of the military, as well as by the difficulties in co-ordinating the activities of different institutions.